

בס"ד, פרק רביעי

דף מד

'אמר ליה: רבי, שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף?! בילדותיה מאי סבר ובזקנותיה מאי סבר...' — פירוש, רבי שמעון רצה לברר האם חזר בו אביו מדבריו הראשונים או שכחה היתה מלפניו. ומאחר ששתק ולא ענהו דבר, הרי שחזר מדבריו הראשונים. ועל כן באו לפרש בילדותיה מאי סבר ובזקנותיה מאי סבר (חכמת שלמה למהרש"ל).

ורב אשי שאמר בסמוך 'כילדותיה מסתברא' — והלא רבי חזר בו? אלא משום שכך קיבל רבי מרבי מאיר רבו, כדפירש"י (עפ"י חכמת מנחם).

(ע"ב) 'אי אמרת בשלמא דהבא טבעא הוי — שפיר, אלא אי אמרת פירא הוי, הוה ליה סאה בסאה ואסור' — לכאורה יש לחלק בין הנידונים; במשנתנו הנידון על היחס בין מטבע זהב למטבע כסף, איזה משניהם נחשב כלפי חברו 'טיבעא', אבל כאשר דנים על הזהב בפני עצמו ולא ביחס לכסף, יש לומר שאף הוא נחשב 'טיבעא'.

אלא סברת הגמרא היא כפי המבואר להלן (מה), שאם לענין מקח וממכר נידון מטבע הזהב כ'פירא', יש להחמיר בו לגבי הלואה כדין פירות (עפ"י תוס' להלן מה. ד"ה לגבי).

ואמנם לענין שאר דברים יש לדונו כמטבע ולא כ'פירא' [כגון, גזל דינר זהב או הזיקו — משלם שווי הדינר כשעת העמדה בדין, ואינו דומה לגזול פרי או חפץ אחר שמשלם כשעת הגזלה]. רק משום חומרא דרבית החשיבוהו כ'פרי' מפני שיש בו שינויי יוקר וזול כשאר פירות. וגם שמא יבואו להחליפו בשאר פירות (ע' רמב"ן ריטב"א ורא"ש; חזון איש חו"מ טז, ט).

'אתא לקמיה דרבי חייא. אמר ליה: זיל שלים לה טבין ותקילין... נעשה כאומר לה הלוני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח' — אין צריך לפרש שלפיכך מותר, מפני שבדעתו להקנות לו ממה שיש לו בביתו — שאם כן אין זו תקנה לעמי הארצות שאינם יודעים לכוין בכך, אלא כיון שאיסור 'סאה בסאה' מדרבנן, לכך הקלו שמה שבידו ייקנה לו מעכשיו, וכשהוקרו — ברשותו הוקרו (ר"ן, עפ"י בית יוסף יו"ד קסב).

ונראה שלכך רב נסתפק בדבר, כי בשעת ההלואה לא פרש ממה יפרע, והיא כלל לא ידעה אם יש לו בכיתו דינרי זהב אם לאו, ועתה שנתייקרו, שאל את רבי חייא האם מותר לו להסתמך על כך שיש לו דינרים, ולפרוע לה דינרי זהב, אם לאו. והורה לו להתר (ט"ז יו"ד קסב סק"ג. וכן פסק שם להלכה, שמתר לפרוע סאה בסאה אם יש לו, גם אם לא ידע מן ההיתר — שכבר נקנה לו עפ"י חכמים, ודלא כחוראת הב"ח לאסור. והש"ך כתב שאף הב"ח לא אסר אלא לכתחילה).

ויש מהראשונים שכתבו שאין איסור אלא אם פרש לו בשעת ההלואה 'סאה בסאה' או 'דינר בדינר', אבל בסתם — מותר (עפ"י בה"ג מד. ואין כן דעת הר"ף להלן עה. ע"ע בשו"ת רדב"ז ח"א תע).

— הוראת רבי חייא 'זיל שלים לה...' פירושה: חייב אתה ליתן מהם, לפי שהלווה מין מסוים, חייב לפרוע לו מאותו המין דוקא, כל שאינו אסור משום 'סאה בסאה', ואפילו לא פרשו בעת מתן ההלוואה ממה יפרע. שהרי גם כאן מדובר שלוה בסתמא ואעפ"כ חייבו לשלם טבין ותקילין. וכן משמע בפוסקים (אגרות משה יו"ד ח"א עו. ע' גם חו"ד יו"ד קסא סק"א).
ואם אין לו כעת מאותו המין כדי לפרעו — משלם לו בדבר אחר כפי המחיר של אותו המין שלוה, כשוויו עתה (חו"א חו"מ טו,ד).

'אי אמרת בשלמא טבעא הוי, משער תנא במידי דקיין, אלא אי אמרת פירא הוי, משער תנא במידי דאוקיר וזיל? זמנין דמהדר ליה כהנא וזימנין דמוסיף ליה איהו לכהנא?...' — מבואר כאן שאחד ההבדלים בין 'טיבעא' ובין 'פירא' — ענין הקביעות והשתנות הערך; דבר שהוא בגדר 'טיבעא' הריהו קצוב ואינו עלול להתייקר או לזול. מה שאין כן 'פירא'; —

ויש לשאול, הלא לכאורה זהו נידון מציאותי, האם הזהב התייקר או הזול. ואין שייך לומר שהמחלוקת האם הזהב נידון כטיבעא או כפירא תלויה בשאלה המציאותית האם הזהב הוא זה שמשנתנה והכסף קבוע, או להפך. גם אין כלל סברא לומר שנחלקו מה משתנה ברוב המקרים; — אלא נראה שיש כאן קביעה דינית; לעולם הדין מחשיב את המטבע כדבר קבוע ויציב [כל עוד לא נפסל], ואילו הדבר המשתנה הוא ה'פירא' מעצם הגדרתו.

ונפקא מינה — לענין רבית, שאם לזה במטבע מסוים ובינתים חל פירות בערכו של המטבע, ההלכה מחשיבה את המטבע כקבוע, והשינוי חל בשאר הנכסים, שהם אלו שנתייקרו או הזולו. וא"כ לפי זה צריך לשלם לו מטבעות כפי הסכום שלוה, ואם ישלם יותר — הרי זו רבית.

ואולם יש לומר שזה דוקא במטבעות ממש, אבל בזמנינו שטרות הכסף אינם אלא שטרי חוב ואין בעצמותם כל ערך, אלא שוויותם נובעת מקביעת הרשות והסכמתה. ולכן יש מקום לומר שאם הרשות מפחיתה את ערך הכסף, אכן ערכו הופחת.

אמנם, אם כפי דין הרשויות ניתן לשלם חובות באותו הסכום שלוה, על אף הפיחות — אסור לשלם יותר משום רבית, כיון שנפטר בסכום שלוה. עד כאן מדברי הגר"מ פיינשטיין (אג"מ יו"ד ח"ב קיד. וע"ש בח"ד י,ב) שמותר לחברי ארגון כלשהו לקבוע שהמפגר בתשלומין ישלם יותר כפי ערך הלירה שהופחתה, הואיל והלירות אין להן דין מטבע, כי ודאי הפיחות נעשה בהן ולא בפירות).

א. בדבריו אלו יש מקום לפרש מדוע אין צד לומר [כפי ההנחה הנראית פשוטה לכאורה], שלא הזהב קונה את הכסף ולא הכסף את הזהב, שהרי שניהם מטבעות, ואין מטבע קונה מטלטלין — אלא שהגדרת 'מטבע' מעיקרא לענין זה, היינו דבר קצוב וקבוע שאינו משתנה. ואם כן אין שייך לומר ששני דברים קבועים כשדנים אותם זה כלפי זה, שהרי תמיד היחס שביניהם עלול להשתנות. הלכך לעולם צריך לקבוע מהו הדבר הקבוע ומהו המשתנה, וזהו הקובע מהו ה'טיבעא' ומה ה'פירא'.

ומבוארת בזה היטב לשון הגמרא (להלן מה.): **'כיון דלענין מקח וממכר שויהו רבנן כי פירא, דאמרינן איהו ניהו דאוקיר וזול' — שקבעו שהזהב הוא ה'משתנה' והכסף — ה'קבוע', וממילא הלכה זו קבעה שהיוקר והזול חל בזהב ולא בכסף.**

ב. בעיקר סברתו בדיני המטבעות בזמננו — ע' גם בחו"א יו"ד עב,ח. וכ"כ במנחת שלמה (ח"ב סה,יא) שנראה מצד

עיקר הדין שאין בהשלמת ערך הפיחות משום איסור רבית, אם לא שמצד דין המלכות די לשלם בפחות. עוד האריך הגרמ"פ הרבה (ביו"ד ח"א קפט-קצב) בענין קביעת שיעור פדיון הבן וכתובה בזמנינו, האם נקבע לפי הכסף או לפי הוזהב. ותורף שיטתו, שבזמנינו שהוזהב קבוע מן הממתכת הכסף, ואין הכסף חריף ועובר לסוחר יותר ממנו אלא להפך — יש לקבוע את השיעור לפי ערך הוזהב. ואין הדבר מוסכם, ע"ש. וע' חזון איש חו"מ טז, ט יא. וע"ע אילת השחר כאן.

— אף על פי שהתורה אמרה חמשת שקלים כסף, ולמה לא נשער בכסף אלא בזהב? — יש לומר, מסתבר כשקצב המקום שיעור פדיון הבן תלה הקצבה במטבע החשובה, דהיינו דינר זהב. וקבלה בידיהם שבימי משה היה נמכר דינר זהב בכ"ה דינרי כסף. אלא שהתורה נקטה סכום פסוק ולכך כתבה חמשת שקלים ולא כתבה ארבע חומשי דינר זהב, אבל באמת תלוי הדבר במטבע הוזהב, שהוא הקובע (תורא"ש).

ז'טבעא אפירא לא מחללינן' — איסור זה הוא מדרבנן, ובדיעבד מתחלל, כדתנן במעשר שני א,ה (חזו"א דמאי ג,ט. וע"ש סק"י בשם הירושלמי).
מה שכתב דהוי מדרבנן — היינו לפי לישנא בתרא בבאור מחלוקת ב"ש וב"ה, כדלהלן מה: אבל ללישנא קמא משמע בגמרא שם וברש"י שהוא מדאורייתא (וע' ברש"ש שהביא מהירושלמי לימוד לדבר). ולדעת הריטב"א בשם מורו, בפרי ממש אסור מדאורייתא, משום טורח הדרך, אבל בזהב וכד' אינו אסור אלא מדרבנן שעשאוהו כפירות. ובמה שכתב בדביעבד חל והוכיח ממשנה — הנה להלן בגמרא פרכינן מחמת הלשון, שהיה לומר 'מתחללין ואין מתחללין' ולא לשון דלכתחילה, ולא פריך מן המשנה. וע' במש"כ החזו"א בהמשך (סק"י) מהירושלמי, שיש לפרש המשנה בע"א. וע"ע בספר 'הגה האריה' לגר"א פומרנצ'יק.

לענין חילול מעשר שני בזמן הזה, נוהגים על פי החזו"א (ע' דמאי ג,י יב; טו,יב) לחלל מטבע על מטבע ולא על פירי [כמו שמבואר בגמרא שלמאן דאמר זהב — פירא, אין מחללים פירות על זהב]. ויש מקילים בזמן הזה, כשם שמקילים עתה לחלל פרי על פרי שאינו מינו [כי גם בזמן הבית היה מחולל בדביעבד, לכן מקילים עתה אף לכתחילה], כמו כן מחללים טיבעא אפירי, שדין אחד להם (עפ"י הגר"מ טוקיצנסקי בספרו ארץ ישראל ח"ב ה,ד. וע"ע מנחת שלמה סג ד"ה והנה דבר). ועל כל פנים אין לחלל אלא על פרי שלא הוכשר לקבל טומאה, כי כשמחלל על פרי טמא שאינו ראוי לאכילה, דומה לפירות שא"א להגיע לירושלים, שאף בדביעבד אינם נתפסים בפדיון (חזו"א דמאי ג,י).

י'חד אמר: אף בפירות על דינרין מחלוקת' — יש לתמוה, מנין לחדש כן ולומר שנחלקו מן הקצה אל הקצה, שלבית הלל הוזהב נחשב 'טבעא' יותר מן הכסף, ולבית שמאי אינו נחשב 'טבעא' כלל וכלל, עד שאי אפשר לחלל עליו אפילו פירות; שמא מחלוקתם אמורה רק בהשוואת הוזהב לכסף, האם הוא כטיבעא לגביו או כפירא?

ועוד, הלא ממשנתנו מוכח שהוזהב נחשב 'פירא' רק לגבי כסף, אבל לגבי עצמו הוא 'טיבעא', שהרי שנינו בסיפא 'מטלטלין קונין את המטבע' ואף מטבע זהב בכלל (וכמו שכתב הרא"ש ושאר ראשונים בפשיטות), ואם כן אפשר שאכן כך סוברים בית שמאי, ומנין לחדש דעה שלישית?
ויש לומר שאותה דעה סוברת שלענין מעשר אין הדבר תלוי ביחס שבין שני הדברים, מה נחשב

יותר 'טיבעא' או 'פירא' כלפי הדבר השני שמחללים, אלא כל שהוא 'טיבעא' לגבי עצמו — מחללים עליו, וכל שאינו אלא 'פירא' — אין מחללים. הלכך ממה שאמרו בית שמאי שאין מחללין כסף על זהב, מוכח שלדעתם הזהב אינו 'טיבעא' כלל, וממילא גם פירות אין מחללין על הזהב. ולפי זה אפשר שמשנתנו הולכת כבית הלל, שאמנם הזהב נידון כ'פירא' לגבי כסף, ומ"מ מצד עצמו הוא 'טיבעא' [שלכך המטלטלין קונים את הזהב ואין הזהב קונה מטלטלין], ולכן מחללין עליו. ואולם מדברי התוס' (מה. ד"ה אלא) מבואר שאין סוברים כן, ויחזרו הקושיות הנ"ל. וצע"ג (עפ"י הגרעק"א).

כבר נפתח הדבר בראשונים — ע' בהמאור, רמב"ן רשב"א ועוד. והרמב"ן ביאר טעמו של ריש לקיש, הואיל ואין אדם מוצא ליקח צרכיו בזהב, נמצא כשמחלל פירות על הזהב אי אפשר שלא יחלל שוב את הזהב בכסף, על כן מחשבים את הזהב כמו שהוא נידון כלפי כסף, דאזלינן בטר בסוף — והרי לגביו הוא 'פירא'.

ונראה לכאורה לישיב דברי התוס' לפי סברת הגרעק"א, שאמנם משמע ממשנתנו שזהב כלפי שאר מטלטלין נידון כטיבעא, שלכך משיכת מטלטלין קונה את הזהב ולא להפך. אך זהו רק משום שלענין מקח וממכר הנידון הוא יחסי בלבד, מה יותר 'טיבעא' ומה יותר 'פירא', והרי הזהב קרוב למטבע משאר חפצים. משא"כ לענין מעשר אין די בכך, כמוש"כ רעק"א, אלא צריך שיהא מוגדר כ'מטבע' באופן מוחלט [שנאמר 'וצרת הכסף'. ועתורא"ש להלן מו. שלר"ע צריך ריבוי מקרא לכל מטבע שאינה של כסף, שאינה חריפה. וא"כ דינו לרבות מטבע גמור]. הלכך לבית שמאי אי אפשר לחלל על זהב, לפי שאינו 'מטבע' לגבי נפשיה. אבל לדברי ב"ה שאפשר לחלל על הזהב, מוכח שזהב נחשב 'מטבע' לגבי נפשיה. וגם מוכח מדברי ב"ה שהוא נחשב מטבע יותר מן הכסף, שלכך מחללים סלעים אדיגריין — ואעפ"י שהיה מקום לומר שלעולם הכסף טבעא לגבי ההבא ואעפ"י כ מחללים כסף על זהב כי די בכך שזהב לגבי נפשיה 'מטבע' הוא, אך סובר ריו"ח שאין מחללים טבעא על דבר שהוא 'פירא' לגביו — הלכך מוכח שלב"ה הכסף קונה את הזהב ואין הזהב קונה את הכסף.

ולפי הנחה זו לבית הלל אין להחליף דינרי זהב של מעשר בסלעים, ואעפ"י שכספא לגבי נפשיה ודאי טיבעא הוא, אך אין להחליף טיבעא בדבר שהוא פירא לגביו. וכן כתב הרמב"ן. והרי מדבריו מוכח שלענין מעשר אין די במה שהוא 'טיבעא' מצד עצמו אלא צריך שיהא נחשב טיבעא יותר מהדבר שמחללים.

*

'שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב, ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף. בילדותיך מאי סבר ובזקנותיך מאי סבר...'

— כי בילדות של האדם, יש לו גודל תשוקה וחמדה לדברי תורה, ועל ידי זה 'קונה את הזהב' — היינו דברי תורה לאמיתם ייקראו בשם 'זהב'. ו'כסף' — היינו תשוקה וכסיפה. אבל בזקנה צריך האדם לבקש שלא יוסר ממנו החשק לד"ת, כי לעת הזקנה כל כחות התשוקות של האדם נחלשים, על כן שינה לו 'הזהב קונה את הכסף' — והוא תפילה שהתפלל לה' שע"י דברי תורה יבוא בלבו חשק להוספת עוד דברי תורה. וזה שאנו מתפללין בכל יום 'והערב נא ה"א את דברי תורתך בפינו' — שימתקו לנו הד"ת שתהיה לנו בכל פעם יותר תשוקה אליהם (מי השילוח — תולדות, עה"פ אלא תולדות יצחק בן אברהם — אברהם הוליד את יצחק). וכעין זה מובא בספר פרי צדיק (במדבר, טז) בנוסח זה; ה'כסף' מורה על תשוקה ואהבה, וה'זהב' — יראה. תכלית הכיסופים שבימי הנערות היא לקנות בנפש את היראה, ותכלית בירור היראה שבקדושה היא כשתבוא ממנה השמחה והאהבה בהתגלות. וכן רמז לזה ב'אור זרוע לצדיק' עמ' 40. וראה עוד בהרחבה בספר בית יעקב — תולדות יד.